

◆ نقش پرسش‌گری در پویایی محیط آموزشی

حجت‌الاسلام حسین رمضانی

چکیده:

بدون تردید سؤال کردن و پرسش‌گری که از فطرت حس کنجکاوی انسان ناشی می‌شود عمده‌ترین تحولات جامعه بشری را به ویژه در بعد ابداعات و نوآوری‌ها مرهون خویش نموده است. از جمله فضاهایی که می‌تواند این حس خدادادی را بارور نماید محیط‌های آموزشی می‌باشد، چرا که آموزشگاه اعم از مدرسه و دانشگاه و هر محیط دیگر آموزشی، شرایطی را به وجود می‌آورد که انگیزه فراگیران را برای آموزش تحریک کرده و آن‌ها را آماده باروری این استعداد بالقوه خود می‌نماید. بنابراین فرصت بسیار مناسبی را در اختیار معلم و اساتید قرار می‌دهد تا این آمادگی را با روش‌های مطلوب بارور کرده و حس پرسش‌گری را در آن‌ها بیدار نماید.

طبیعی است، بیداری این حس به نوبه خود پاسخ‌گویی را نیز فراهم خواهد کرد و به این ترتیب زمینه‌های تعالی افکار و تولید علم به وجود می‌آید.

این نوشتار در پی آن است که از طریق بررسی بعضی از نارسایی‌های نظام آموزشی و طرح و تبیین اهمیت پرسش‌گری و سؤال کردن، در حد توان فنون آن را شناسایی کرده و راهکارهایی را برای تقویت روحیه پرسش‌گری در محیط آموزشی و در سر کلاس‌ها برای اساتید و مربیان محترم ارائه نماید تا از این طریق دانشجویان پرسش‌گر شده و کلاس‌ها و محیط آموزشی پویایی لازم را پیدا نماید.

مقدمه:

فاستلوا اهل الذکر ان کنتم لا تعلمون (سوره نحل آیه ۴۳)

از اهل ذکر سؤال کنید اگر نمی دانید.

هنگامی که از مربیان سؤال می شود چه احساسی در شروع درس دارند؟

بیش تر مربیان پاسخ می دهند دانشجویان نشاط علمی ندارند، دانشجویان کمتر توجه به درس دارند. مسأله عدم نشاط علمی دردی است که در نظام آموزشی ما وجود دارد.

حال سؤال این است چگونه این درد تسکین می یابد؟

چگونه می توان دانشجویان را در کلاس فعال و با نشاط نمود؟

چگونه می توان آب را کد علمی دانشجویان را به اقیانوس علمی متصل نمود؟

هنگامی که یک نفر در شهری سرگردان شده است و آدرس را پیدا نمی کند اولین گام

مسافر حیران چیست؟

آیا غیر از یک سؤال ساده است تا از این وضعیت خارج شود.

اگر بخواهیم دانشجویان را به سوی نشاط علمی سوق دهیم راهی جز این نداریم که از

دانشجویان بخواهیم سؤال کنند یا ما از آن ها پرسش نماییم.

مربیان می توانند با ایجاد سؤال در ذهن دانشجو و طرح پرسش در کلاس جزر و مدی

در حوضچه فکری آن ها ایجاد نمایند تا بدین وسیله نشاط علمی به نظام آموزشی ما بازگردد.

با ایجاد سؤال و مسأله می توان انگیزه و انرژی جستجوگری دانشجویان را ارتقاء داد و

انرژی های فراوانی از اعماق جان شان به همراه خودشان غواصی نمود و نهایتاً آن ها را وارد

شهر علم نمود تا خود به گل چینی در این شهر زیبا بپردازند.

امام باقر (ع) می فرماید: «الا ان مفتاح العلم السؤال» آگاه باشید کلید علم با سؤال است.

بنابراین اساتید و دانشجویان باید محاسن سؤال و جواب را بدانند و افزون بر این

راه های پروراندن اندیشه را با سؤال ها فرا بگیرند تا ان شاء الله از طریق این شیوه مجموعه

آموزش ما قدم های بلندتری در نیل به اهداف متعالی علمی بردارد.

نگاهی گذرا به وضعیت موجود در نظام آموزشی:

نظام آموزشی در هر جایی جزء مهمترین مجموعه‌هایی است که به طور مداوم باید مورد نقد و بررسی و هدایت قرار گیرد.

چرا که همه پیش‌رفت‌های علمی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی مرهون نظام تعلیمی و تربیتی و آموزشی آن کشور است.

در این جا است که نظام آموزشی ما از این قائده مستثنا نیست. بنابراین لازم است به طور مستمر نظام آموزشی را مورد نقد و بررسی قرار دهیم تا بتوانیم بهره کافی از مجموعه فعالیت‌های آموزشی در راستای اهداف مقدس کشورمان ببریم.

به حمدلله نظام آموزشی ما دارای معلمان و اساتید با

تجربه و دلسوزی است.

با ایجاد سؤال و مسأله

می‌توان انگیزه و انرژی

جستجوگری دانشجویان را ارتقاء داد و

انرژی‌های فراوانی از اعماق جانشان به

همراه خودشان غواصی نمود و نهایتاً

آن‌ها را وارد شهر علم نمود تا خود به

گل‌چینی در این شهر زیبا

بپردازند

چرا که موفقیت‌هایی که الان در دنیا داریم

از روحیه استقلال طلبی و حقیقت‌طلبی و

توجه به کرامت انسانی و همچنین

موقعیت‌های علمی در تمام رشته‌ها

مرهون زحمات اساتید و معلمان می‌باشد.

اما به نظر می‌رسد، نظام آموزشی ما

علی‌رغم موفقیت‌هایی که در خود دارد دارای

نواقص و آفاتی است که آن آفات باعث شده است

پیش‌رفت‌های علمی از شتاب کمتری برخوردار شود. در این میان اگر ما بتوانیم نواقص

و مشکلات را تا حد توان شناسایی کنیم در آن موقع است که می‌توانیم با سعی و تلاش

نواقص و موانع را از جلوی راه نظام آموزشی برداریم تا قدمی در کیفیت و بهره‌دهی بیشتر

نظام آموزشی برداریم. یکی از آن نواقص که بنا داریم در این مقاله آن را مورد بحث و

بررسی قرار دهیم، مسأله اسناد محوری و کتاب محوری است. نواقصی که این شیوه در

نظام آموزشی دارد را به صورت زیر توضیح می‌دهیم.

شیوه کتاب محوری و استاد محوری یکی از شیوه‌های رایجی است که در غالب نظام تحصیلی آموزشی ما در حال اجرا است.

در این شیوه استاد به صورت سلسله وار و منظم مطالب خود را ارایه می دهد. در این روش استاد فعال است و ذهن و استعداد خود را بر اساس متن موجود تنظیم می کند و مطالب را به حافظه شاگردان سرازیر می نماید. به گفته دکتر شیبانی، نویسنده کتاب مهارت‌های آموزشی و پرورشی، در این روش یک نوع انتقال یادگیری و رابطه ذهن بین معلم و دانشجو ایجاد می شود از خصوصیت این روش این است که استاد فعال و متکلم وحده و دانشجو غیر فعال است. در فرایند تدریس تمام عوامل تحت کنترل معلم است. او می تواند به هر ترتیبی که خود می پسندد درباره موضوع مورد نظر سخن گوید و هر وقت لازم باشد آن را پایان می دهد. انتقال پیام یک جریان فکری یک طرفه از طرف معلم به دانشجو است.

این شیوه علاوه بر محاسن مختصری که دارد مثل سرعت در تدریس، آرامش کلاس و موارد ناچیز دیگر، اما اشکالات این روش به قدری زیاد است که به نظر می رسد اگر به سرعت این درد آموزش تسکین نپذیرد در آینده نخواهیم توانست جلوی عواقب آن را بگیریم. معایب این روش عبارتند از:

۱- عدم فعالیت دانشجو.

شیوه کتاب محوری یا استاد محوری در مقاطع مختلف تحصیلی، دانشجویان را منفعل و ساکت و غیر فعال بار می آورد. دانشجو در کلاس محکوم به سکوت است. البته راهی جز این را ندارد. چون نظام آموزشی او را تشویق به سوال نمی کند و اگر هم یک نفر سوال کند همه کلاس در ساکت کردن آن فعال می شوند.

۲- نمره محوری و عدم اندیشه پروری.

اگر دانشجویی نمره بالا بیاورد معلمان و اولیاء از دانشجو راضی می شوند و سعی بر تشویق دانشجو دارند. اما متأسفانه کمتر به فکر این هستند که آیا با فرا گرفتن درس مورد نظر مثل درس تاریخ، اندیشه دانشجو هم به کار گرفته شده است یا فقط دانشجو به واسطه حافظه بالایی که داشته است تمام کلمات و عبارت‌ها را حفظ کرده است. آیا دانشجو در

مورد تاریخ و سیر تاریخ و تحول تاریخ و ... می‌تواند یک حرف جدیدی بزند؟ آیا دانشجو بعد از فراگرفتن درس تاریخ می‌تواند یک پیش‌بینی در اتفاق‌های زمان حال و آینده داشته باشد. متأسفانه سیستم آموزشی ما کمتر دنبال رویه اندیشه پروری است. بنابراین رویه حاضر را می‌توان بزرگترین نقص و عیب نظام آموزشی دانست.

۳- عدم ابتکار و نخبه‌پروری.

نگاه مسئولین و مردم به فارغ‌تحصیل‌های دانشگاه‌ها است. همه منتظر هستند ببینند این نظام آموزشی پرهزینه چه محصولی را به بار نشانده است. آیا سیستم آموزشی توانسته است عده‌ای از کارشناسان و نخبگان حرفه‌ای را در هر رشته بسازد؟ آیا دانشجویان ما می‌توانند حرف نو و جدیدی در رشته مربوطه خود بزنند؟ جامعه توقعی‌ای که از دانشگاه‌های کشور دارد این است که نیروهای مبتکر، دانشمند و خلاق به آن‌ها تحویل دهد نه افرادی دارای مدارک بالا و بعضاً تهی از علم و معنویت. بنابراین اساتید ما می‌توانند با شیوه سؤال‌محوری و یا شیوه اندیشه‌محوری قدم‌های بلندتری را در ارتقای علمی و خلاقیت و ابتکار دانشجویان بردارند.

شهید مطهری در مورد قوه ابتکار می‌فرماید:

«ابتکار در هر قسمت خودش خلق است. افرادی را شما می‌گویید ابتکار دارند به عنوان مثال می‌گویند که در کار معلمی فلان شخص ابتکار دارد. یعنی روشی را خلق می‌کند. یک کسی یک نظریه خلق می‌کند، بعد آن را اثبات می‌کند و بعد دیگران نظریه او را می‌پذیرند. این خودش یک نوع قدرت و خلق است.»

بنابراین می‌توان با شیوه تقویت روحیه پرسش‌گری و دانشجو‌محوری تا حد زیادی ابتکار و خلاقیت دانشجویان را با راه‌کارهایی که در ادامه مقاله ارائه می‌شود فعال نمود.

کوتاه سخن:

وضعیت موجود نظام آموزشی ما با تمام استعدادهایی که دارد متأسفانه در بعضی زمینه‌ها رشته‌ها خروجی خوبی ندارد و نمی‌توان ابتکار و خلاقیت و روحیه اندیشه

محوری را از محیط آموزشی که با شیوه یک طرفه، نمره محوری و استاد محوری است به دست آورد.

در اینجا است که مجموعه آموزشی ما باید با برنامه ریزی دقیق در تصحیح متون و با ارائه راه کار به اساتید و آموزش دانشجویان، کلاس را به سوی سؤال محوری سوق نمایند تا ان شاء الله با کمک این شیوه گام بلندتری را در ارتقای علمی آموزشی کشور شاهد باشیم.

اهمیت و مزایای پرسش گری:

روحیه پرسش گری یکی از نعمت های بزرگی است که خداوند به صورت فطری در نهاد انسان قرار داده است. آدمی از روزی که متولد می شود به طور مدام سؤال می کند از خدا، زمین، آسمان و ... روحیه کنجکاوی بشر او را وادار به سؤال و پرسیدن می کند. خداوند در قرآن زمانی که می خواهد برتری علما را بر غیر علما نشان دهد از طریق همین شیوه پرسش گری که تأثیر بیشتری دارد آیات را بیان می کند. خداوند می فرماید:

«بگو آیا کسانی که می دانند با کسانی که نمی دانند مساوی هستند؟»

در قرآن به طور مکرر از این شیوه استفاده شده است. به طور مثال کلمه «مثل» را وقتی بررسی می کنیم حدود ۱۰۰ مرتبه در قرآن آمده است. مساله مهم تر این است که خداوند برای تأثیر بیش تر علاوه بر پاسخ، اصل سؤال را نیز همراه پاسخ در آیات آورده است.

سیره امامان (علیهم السلام):

اهل بیت (علیهم السلام) برای تعلیم و تبلیغ اسلام از شیوه سؤال و جواب به طور مکرر استفاده کرده اند. به عنوان نمونه فضیل بن عیاض می گوید: «امام صادق (ع) از من سؤال کرد آیا می دانی شحیح چه کسی است؟»
گفتم شحیح همان بخیل است.

امام (ع) فرمود: «شحیح از بخل شدیدتر است. بخیل به آنچه در دست اوست بخل می‌ورزد، ولی شحیح به آنچه در دست خود و دیگران است بخل می‌ورزد تا آن حد که چیزی در دست دیگران نمی‌بیند مگر اینکه آرزو می‌کند از راه حلال یا حرام آن را به دست آورد نه از آنچه خدا به او داده سیر می‌شود و نه از آن سود می‌برد».

سیره علما و دانشمندان:

روش سقراط در هنگام تدریس به شیوه سؤال و جواب است. وی به وسیله سؤال و جواب و مجادله، پس از آنکه خطای مخاطب را مشخص می‌کرد تا رسیدن به حقیقت به همان ترتیب مکالمه، پرسش و پاسخ را دنبال می‌کرد. در این روش سقراط صحبت نمی‌کند بلکه با یک سؤال سخن را به دانشجویان می‌سپارد. سقراط سؤال را به گونه‌ای مطرح می‌کند تا دانشجویان به واسطه آن سؤال از جهل خویش به موضوع آگاهی پیدا کنند. در نتیجه با این روش سقراط اندیشه دانشجویان را به جهت دستیابی به حقیقت سرعت می‌بخشد. افزون بر این در حوزه‌های علمیة روش پرسش و پاسخ را «مکتب سامرا» یا روش میرزای شیرازی بزرگ می‌دانند. در این روش بحث‌ها به صورت مباحثه‌ای بین استاد و دانشجویان مطرح می‌شود. بدین صورت دانشجویان در درس کاملاً فعال هستند و به اظهار نظر و به ایراد مطلب می‌پردازند. استاد تنها سخنران جلسه نیست بلکه از آراء و افکار دانشجویان در حل مسأله و سؤال مطرح شده در کلاس استفاده می‌کند. حتی در آخرین لحظات زندگی ابوریحان بیرونی مسأله سؤال و جواب قابل توجه است. وقتی ابوریحان بیرونی در حال احتضار بود همسایه عالمی که در کنار خانه او بود به ملاقات وی آمد. مشاهده کرد ابوریحان حالتی رو به موت دارد و چیزی از عمرش باقی

نمانده است. در این لحظه ابوریحان درباره ارث از او سؤال کرد. همسایه تعجب کرد و گفت حالا چه وقت سؤال کردن است.

ابوریحان به او گفت می دانم که می خواهم بمیرم ولی از تو می پرسم اگر من بمیرم پاسخ این سؤال را بدانم بهتر است یا ندانم؟

گفت بدیهی است که بدانی و بمیری.

گفت جوابم را بده. جوابش را گفت. آن فقیه همسایه می گوید هنوز به خانه نرسیده بودم که صدای شیون اهل خانه ابوریحان بلند شد و ابوریحان از دنیا رفت.

در اهمیت سؤال و جواب مطالب و نمونه های فراوانی را می توان ارایه داد که به نظر می رسد برای اثبات اهمیت آن این چند نمونه برای ارایه این تحقیق کافی باشد.

محاسن شیوه سؤال و جواب :

محاسن و مزایای پرسش و پاسخ را نمی توانیم در چند جمله مختصر بیان کنیم بلکه اساتید محترم ما می توانند با بکار بردن این شیوه در عمل محاسن آن را بهتر و بیشتر درک نمایند.

در این رابطه حتی خود اساتید ما اقرار دارند در پایان کلاسی که به طریق سؤال و جواب بوده است بهره بیشتری به نسبت شیوه استاد محوری برده اند.

مزایای پرسش و پاسخ

۱- ایجاد انگیزه

در این شیوه معلم با مطرح نمودن یک سؤال و مسأله در فکر دانشجویان ایجاد انگیزه می کند.

هنگامی که در کلاس سؤالی مطرح نشده است دانشجویان احساس می کنند از درس و استاد بیگانه هستند. زیرا در ارایه درس و مباحث علمی کتاب مشارکت ندارند.

بلوم می گوید: «سهم رفتارهای ورودی عاطفی با همان علاقه و انگیزه را در موفقیت آموزشی ۲۵ درصد ذکر می کند. یعنی اگر دانش آموزان دارای انگیزه درس باشند این انگیزه ۲۵ درصد موفقیت او را تضمین می کند. بلوم معتقد است که هوش عموماً نیز همین

۲۵ درصد در پیش‌رفت تحصیل نقش دارد و این بسیار مهم است. چرا که هوش به میزان زیادی در دست مانیست و چنین نمی‌توان تغییر داد و یا کم و زیاد کرد. اما علاقه به درس و مدرسه در دست است که از روش‌های زیادی می‌توان جهت بالابردن سطح علاقه و انگیزه دانش‌آموز به درس معلم استفاده نمود.

۲- توانا شدن اندیشه دانشجو

سؤال با اندیشه رابطه مستقیم دارد. سؤال می‌تواند فرد را به اندیشه برتر برساند. به هر میزان اندیشه با سؤال‌های بیش‌تری برخورد کند و اندیشه دنبال پاسخ بگردد اندیشه بهتر پرورش می‌یابد.

شناخت فنون
حل مسأله تجربه‌ای
است که می‌توان آن را از
برکات و محاسن سؤال و
جواب دانست

هم‌چنین به هر اندازه اندیشه پرورش یافته باشد پرسش و سؤال‌ات مهم‌تری از آن اندیشه به دست می‌آید. تبادل نظر علمی می‌تواند اندیشه‌آدمی را توانا و فعال کند. شهید مطهری می‌فرماید:

«علما و دانشمندان هر رشته دائماً مشغول تبادل نظر با

یکدیگرند. محصول فکر و اندیشه خود را در اختیار سایر اهل نظر قرار می‌دهند. حتی علما قاره‌ای با علما قاره دیگر همفکری و همکاری می‌کنند. در نتیجه این همکاری‌ها و هم‌فکری‌ها و تبادل نظر‌ها بین طراز اول‌ها اگر نظر مفید و صحیح پیدا شود زودتر منتشر می‌شود و جا باز می‌کند.»

۳- فهمیدن فنون اکتشاف

زمانی که انسان مواجه با یک مشکل و مسأله‌ای می‌شود سعی می‌کند با تمام قوا مشکل پیش آمده را حل و فصل نماید تا آرامش از دست رفته را به زندگی خود بازگرداند.

در حل مشکل انسان غیر از رسیدن به حل مسأله و رفع مشکل یک امر دیگری را هم فرا می‌گیرد. آن مورد عبارتند از: شناخت و چگونگی حل مسأله مشکل است.

شناخت فنون حل مسأله تجربه‌ای است که می‌توان آن را از برکات و محاسن سؤال و جواب دانست. هنگامی که معلم سؤال می‌کند در آن لحظه دانشجو به تفکر

و داشته می شود و روی انواع راه های رسیدن به پاسخ سوال فکر می کند. در این جا دانشجو به دو معرفت می رسد. یکی شناخت حل مسأله و دوم چگونه و از چه راه رفتن حل سوال است.

شناخت فنون حل مسأله را می توان یکی از محاسن مهم شیوه پرسش و پاسخ دانست. یک ضرب المثل چینی می گوید: «به گرسنه ماهی ندهید به او ماهیگیری بیاموزید».

۴- دوام آموخته ها

آن چه در آموزش مهم است دوام آموخته ها است که در نهایت محصول آن در رفتار دانشجو ظاهر شود. زیرا منظور نظام آموزشی درک موردی و مقطعی نیست. بنابراین با اجرای شیوه پرسش و پاسخ در برنامه ریزی آموزشی می توان معرفت های مقطعی را تبدیل به معرفت های دایمی و همیشگی نمود.

۵- پی بردن به نادانسته ها

سقراط در ابتدا سؤالاتی را برای دانشجویان مطرح می کرد. آن ها وقتی متوجه می شدند نمی توانند مطالب خود را حل کنند به جهل خود پی می بردند. در آن موقع بود که آماده درک مطلب از سقراط می شدند.

ندانستن و درک جهل قدمی به سوی معرفت است. اگر انسان قانع شد که نمی داند سعی و تلاش خواهد کرد که خود را از تاریکی جهل نجات دهد.

۶- آگاهی نسبت به نیاز دانشجو

نیاز علمی دانشجو و مطالب علمی که دانشجو قبلاً فرا گرفته است استاد می تواند در ابتدای کلاس با چند سوال ساده متوجه شود.

بنابراین یکی از محاسن شیوه پرسش و پاسخ درک استاد از وضعیت علمی دانشجویان است که استاد می تواند در ادامه تدریس در کلاس مطلب علمی را بر اساس ظرفیت مورد نیاز دانشجو پی ریزی نماید.

۷- احترام به نظرات دانشجو

خداوند به پیامبر (ص) می فرماید: «اخفض جناحک لمن اتبک من المؤمنین».

بر و بال خویش را برای پیروان خود بگستران. زمانیکه استاد مطالب درسی را به صورت پرسش و پاسخ بیان می‌کند و از دانشجویان می‌خواهد نظرات خود را ارایه دهند، این درخواست یک نوع احترام به عقاید و نظرات دانشجویان است. اما اگر استاد مطالب خود را در یک جلسه یک طرفه ارایه دهد و از دانشجویان نظر نخواهد دانشجویان بر این باور قرار می‌گیرند که غیر از استاد کس دیگر حق ارایه نظر ندارد و به عبارتی مابقی کلاس محکوم به سکوت و حبس در کلاس می‌باشند.

بنابراین، استاد برای بهره‌برداری از کلاس در پیشرفت علمی لازم است به آراء و نظر دانشجویان احترام گذارد تا مطالب خشک علمی بتواند همراه مهربانی بر اندیشه دانشجو پر و بال بگیرد.

با اجرای شیوه
پرسش و پاسخ در
برنامه ریزی آموزشی می‌توان
معرفت‌های مقطعی را تبدیل به
معرفت‌های دایمی و
همیشگی نمود.

رسول خدا(ص) برای رعایت احترام و بزرگداشت شخصیت یاران خویش آنان را با کنیه یاد می‌کرد. زیرا با این کار شرح صدر و قوت قلب به یاران و صحابه خود می‌بخشید تا با این کار جرأت پرسیدن و سؤال نمودن را در دل آن‌ها بگیرند، و همچنین با این کار محبت آنان به پیامبر (ص) بیشتر می‌شد. بنابراین سؤال نمودن از دانشجو علاوه بر احترام به دانشجو احترام به اندیشه و تفکر دانشجو است که این توجه و احترام باعث می‌شود در دانشجو اعتماد به نفس بیشتر زنده شود.

فنون پرورش اندیشه دانشجویان با سؤالات:

هنگامی که رودخانه‌ها آب‌های خود را به سوی دریاها سرازیر می‌کنند دریا متلاطم و به جزر و مد می‌افتاد تأثیری که آب‌های وارده بر دریا ایجاد می‌کند نه تنها دریا را به جزر و مد می‌کشاند بلکه تأثیر بر خشکی و تغییر در جغرافیا و تغییر در جلگه و فلات می‌گذارد.

سؤال مانند آب رودها و رودخانه است. سؤال تأثیر عجیبی در تلاطم انداختن اندیشه دانشجویان و پروراندن آن‌ها دارد. اضافه بر آن، سؤال در اندیشه استاد هم تحول و تنوع و خلاقیت ایجاد می‌کند. بنابراین سؤال موجب نوآوری و خلاقیت در اندیشه آدمی می‌شود.

حال این سؤال مطرح می‌شود که چه نوع سؤال‌هایی چنین تأثیر عالی را بر اندیشه می‌گذارد؟

به عبارت دیگر با چه نوع سؤال‌هایی و با چه فنونی می‌توان اندیشه دانشجو را پرورش داد؟ برای رسیدن به این امر می‌توان دو گام را برداشت:

گام اول

استاد در اولین گام باید درس مربوطه خود را تحت عنوان یک سؤال کلی برای دانشجویان بیان کند.

بعد از سؤال کلی از درس مربوطه؛ استاد چندین سؤال جزئی از درس مربوطه که می‌خواهد برای دانشجویان بگوید به بحث و بررسی در کلاس بپردازد در نهایت استاد با این شیوه و به کمک خود دانشجویان درس را به صورت تحقیقی و پرسشی درس را ارائه دهد. به عنوان مثال اگر درس اخلاق متن درسی کلاس است و استاد بخواهد بحث صبر در زندگی را برای دانشجویان بیان کند می‌تواند تحت الگوی فوق، درس را به صورت یک سؤال کلی که صبر چیست؟ آغاز نماید.

در ادامه درس، استاد می‌تواند با ذکر سؤال‌های جزئی در مورد واژه صبر اذهان دانشجویان را درگیر مباحث مطرح شده نماید تا بدین وسیله مفاهیم درسی در کلاس به صورت تحقیقی و پژوهشی دنبال گردد.

در این رابطه دو نمونه پرسش و پاسخ به صورت یک الگو تحقیقی ارائه می‌گردد.

نمونه اول:

معلم در ابتدای بحث یک مسأله را به عنوان زیر مطرح می‌کند.

معلم: اگر نظام آموزشی ما به همین وضع که روحیه پرستی ندارد ادامه دهد وضع علمی نظام آموزشی ما بسیار پایین می‌آید تا حدی که در دنیا نمی‌توانیم به رقابت علمی بپردازیم.

معلم: به نظر شما دانشجویان، این امر چه عواقبی به دنبال خواهد داشت؟

دانشجو: از نظر سیاسی بسیار مهم خواهد بود؟

معلم: چه رابطه‌ای بین سیاسی و پایین آمدن علمی نظام آموزشی دارد؟

دانشجو: وقتی نظام آموزشی ما از جهت علمی ضعیف شد در جامعه‌های بین‌المللی و المپیادهای دنیا ما محروم خواهیم شد.

معلم: این ضرر بزرگی است و اما عواقب دیگری هم به دنبال دارد؟

دانشجو: از نظر اقتصادی هم ضرر دارد؟

معلم: چه رابطه‌ای بین اقتصاد با پایین آمدن سطح علمی کشور دارد؟

دانشجو: وقتی اندیشه ما را در دنیا نپذیرند از امکانات مادی هم ما را محروم می‌کنند.

معلم: آیا فکر نمی‌کنید از جهت نظامی هم به ما ضربه خواهند زد؟

دانشجو: بله سیستم نظامی ما هم چون پشتیبانی علمی می‌خواهد آن هم ضربه خواهد خورد و موجب تشویق دشمن به هجوم به ما می‌شود.

تا ادامه بحث، معلم می‌تواند به این ترتیب ذهن دانشجو را فعال نماید.

نمونه دوم:

معلم سؤال می‌کند: اگر اعتقاد به خدا و معنویات جدی گرفته نشود اجتماع ما رو به

انحراف و تباهی کشانده می‌شود.

معلم از دانشجو می‌پرسد این امر چه عواقب دیگری به دنبال دارد؟

دانشجو: در اجتماع ما گناهان و انحرافات و دزدی‌ها ... زیاد می‌شود.

معلم: این مسأله درست است اما چه عواقب دیگری هم اجتماع ما را تهدید می‌کند.

دانشجو: ناامنی در زندگی اجتماعی وارد می‌شود به طوری که کسی به دیگری اعتماد

نمی‌کند.

معلم: چه رابطه ای بین نا امنی و معنویات برقرار است؟
 دانشجو: وقتی کسی اعتقاد به غیب نداشت و ناظری بالای سر خود ندید تا پلیس غایب باشد به فکر خطا و انحراف می افتد. اما اگر ایمان به خدا در دل ها راسخ شود همیشه خدا را در زندگی خود ناظر می بیند. بنابراین همین توجه او را از انحراف باز می دارد.
 معلم: آیا فکر نمی کنید غیر از این دنیا، آخرت را هم از دست می دهد؟
 دانشجو: بلکه وقتی کسی دنیا را با هوس ها و آلودگی ها بگذراند علاوه بر از دست دادن این دنیا، آخرت را هم از دست خواهد داد.
 به همین ترتیب با سؤال های دیگر می توان اذهان دانشجویان را با ذکر سؤال ها پروراند.

گام دوم

در تأکید گام اول اساتید باید به صورت علمی به انواع سؤال هایی که برای انسان مطرح است آگاهی پیدا کنند تا در مباحث درسی با کمک اقسام سؤال های مورد نیاز مطالب درسی را در قالب های علمی که در زیر آرایه می گردد برای تقویت اندیشه دانشجویان استفاده نمایند.

۱- سؤال های فلسفی و غیر فلسفی:

با هر چیزی که مواجه می شویم در ابتدا سؤالی که برای ما مطرح می شود این است که آن چیز از جهت لغت چه معنایی دارد.
 بعد از این که معنای لغت را فهمیدیم سراغ سؤال بعدی می رویم که آیا آن شیء واقعاً وجود دارد؟

همین طور به سراغ سؤال های بعدی که عبارت است از چگونگی آن چیز. یعنی آن شیء دارای چه کیفیتی است؟ و سؤال های دیگر که شهید مطهری می فرماید، در مورد هر موضوعی می توان ۹ سؤال را طرح نمود:

۱- سؤال از چیستی شیء می شود، مثلاً کلمه حدید چیست؟ جواب می دهیم این کلمه لغت عربی و به معنای آهن است.

- ۲- از هستی شیء سؤال می شود که آیا آن وجود دارد؟ جواب می دهیم بلیه در خارج وجود دارد.
 - ۳- از کیفیت به چه شکلی وجود دارد؟ جواب می دهیم به شکل جامد وجود دارد.
 - ۴- از کمیت چقدر و چه مقدار است؟ جواب می دهیم مقدار و اندزه زیاد است.
 - ۵- از کجایی که در کجا است؟ جواب می دهیم در زیر زمین و کوه ها.
 - ۶- از زمان که در کدام لحظه و تا کی استحکام دارد؟ جواب می دهیم تا وقتی جامد باشد.
 - ۷- چه نوع آهنی خالص است؟ جواب می دهیم وقتی فلزات دیگر از آن خارج شود.
 - ۸- از کیستی آیا این شیء شخصیت خاص در عالم دارد؟ جواب می دهیم ماده است.
 - ۹- از علت و فایده آن چیست؟ جواب می دهیم در ساختمان و بناء استفاده دارد.
- سؤال های ۹ گانه فوق را در مورد همه اشیاء و موضوعات می توان مطرح کرد در مورد امور مادی مثل کوه و دریا و حیوانات و همه موجودات عالم. همین طور در مورد امور معنوی مثل خدا و انبیاء و امورات اخلاقی مثل شجاعت، محبت و ...
- البته هر سؤال از موارد ۹ گانه می تواند به انواع سؤال ها در همان قسمت مطرح شود. مثلاً وقتی کلمه قرآن را مورد بررسی قرار دهیم و از کیستی آن سؤال کرده ایم بعد از گذشت، از معنای لغتی سؤال می شود چه چیزی به عنوان کلمات الهی است؟ در پاسخ مثلاً گفته می شود آفرینش کلمه الهی است.
- در ادامه باز می توان در مورد همین مسأله سؤال دیگری که باز از کیستی است سؤالی را مطرح کرد که آفرینش چیست؟ در نتیجه همان طور که معلوم گردید از یک جهت ۹ گانه می توان سؤال های متعددی را مطرح نمود.
- بنابراین اسناد می تواند با برداشت از سؤال های ۹ گانه فوق موضوع درسی را در کلاس مورد بررسی قرار دهد تا موضوعات درسی نه تنها از ۹ جهت بلکه از جهات دیگری مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد تا در نهایت اندیشه دانشجویان با سؤال های مطروحه در یافتن پاسخ ها به ارتقای علمی و دانشی به نکات و ارتقای لازم برسد.
- شهید مطهری می فرماید:

علم ما درباره اشیاء گوناگون است یعنی درباره یک شیء ما چند علم داریم و قهراً درباره یک شیء چند جور جهالت و نادانی ممکن است داشته باشیم و درباره یک شیء چند جور پرسش داریم.

قابل توجه است که سؤال ۱ و ۲ و ۹ از نوع سؤال های فلسفی است و مابقی سؤال ها را سایر علوم بنابر هر موضوع مطروح شده جوابگو است.

۲- سؤال های توضیحی:

متخصصان تعلیم و تربیت سؤال ها را به صورت زیر تقسیم بندی نموده اند.

* سؤال حافظه ای

استاد در این سؤال ها در نظر دارد بداند دانشجوی او چه مقدار مطالب درسی را در حافظه خود جای داده است. به طور مثال آیا اسم دریا های قاره آسیا را می داند و همچنین اسامی رودها و اسامی کشورها ...

در این مرحله استاد در نظر دارد با ذکر سؤال هایی از این قبیل زیر ساخت اندیشه دانشجو را برای مرحله بعدی که اطلاعاتی وسیع تر است آماده کند.

* سؤال کلی

سؤال در این مورد به طور کلی بیان می شود. مانند اینکه خدا چگونه ثابت می شود؟ یا چگونه معاد ثابت می شود؟ سؤال هایی از این قبیل ...

پاسخگو در این مرحله باید توضیح مفصلی از دلایل موجود ارایه دهد.

در این مرحله استاد می تواند این سؤال کلی را مطرح کند و با کمک دانشجویان حول حوش آن مطالب به پرسش ها و سؤال های مطروحه پاسخ دهند تا در نتیجه اندیشه دانشجویان در رسیدن به پاسخ سؤال کلی پرورانده گردد.

* سؤال انتخابی

استاد با سؤال انتخابی هم به شخصیت و اطلاعات دانشجو پی می برد و هم در انتخاب درست اندیشه او را یاری می دهد.

به عنوان مثال استاد از دانشجو می پرسد از میان کارها مثل مهندسی و پزشکی و معماری

و... کدام یک را علاقه دارید و ترجیح می دهید.

در این مرحله دانشجو ناچار است برای پاسخ درست فکر کند. این تفکر دانشجو همان شوکی است که استاد می تواند از این راه اندیشه دانشجو را پروراند و او را وادار به تفکر کند.

*** سؤال علت و معلول**

با اتفاق یک حادثه ای مثل رشد یا ضعف در اداره یا خانواده و مواردی از این قبیل مثل علت زلزله، مریضی، جنگ و ناهنجاری های اجتماعی و ... که استاد می تواند از دانشجو سؤال کند به چه علت این مسأله رخ داده است.

در اینجا استاد و دانشجویان هر کدام علتی را بیان می کنند. به همین ترتیب این مدل سؤال و جواب هم در اندیشه محوری دانشجویان می تواند گام های بلندی را بردارد.

*** سؤال مقایسه ای**

مقایسه کردن بین دو یا چند امر مثلاً استاد از دانشجو سؤال می کند آیا اشعار حافظ بیش تر غزل دارد یا سعدی؟ و یا ارتقای علمی در قرن ۱۹ بیش تر بوده یا قرن ۱۸؟ یا رشد و کمال انسان در قبل از ۳۰ سالگی است یا ۴۰ سالگی؟

در این موارد دانشجو به اندیشه می پردازد تا بتواند با پاسخ درست و دلایل درست مسأله را حل نماید.

*** سؤال تجزیه ای**

منظور از این سؤال این است که خود قبل از پاسخ به سؤال های کوچکتر تقسیم می شود. آیا این عالم هدف دارد؟ در اینجا این سؤال کلی را می توان به صورت سؤال های کوچکتر مطرح کرد. مانند اینکه منظور از عالم چیست؟ منظور از هدف چیست؟ آیا منظور انسان ها هستند یا همه عالم؟ تا سؤال های دیگر که می توان با مطرح کردن گزینه های متعدد اندیشه دانشجو را تعمیق نمود.

*** سؤال انتقادی**

استاد از دانشجو می خواهد که چگونه می توان اجتماع یا محیط آموزشی و موارد دیگر را نقد و بررسی نمود؟

* سؤال طبقه ای

استاد از دانشجو می پرسد فلان موجود جزء کدام طبقه است؟ دانشجو با دلایل روشن طبقه خاص آن موجود را بیان می کند.

* سؤال نتیجه ای

استاد در آخر درس به دانشجو می گوید که چه نتیجه ای از این درس گرفته اید؟

* سؤال برای ذکر مثال

استاد از دانشجو درخواست مثالی برای آن درس مطرح می نماید.

* سؤال خلاصه گیری

استاد از دانشجو می خواهد چطور تمام درس در یک جمله خلاصه می شود؟

۲- سؤال های دکتر اسبورن:

دکتر اسبورن انواع سؤال هایی که یک دانشجو می تواند از استاد بپرسد را در هفت نوع بیان داشته است.

* سؤال های جانشین سازی

چه چیزی می تواند جانشین باشد. مثلاً اگر تخته پاک کن نباشد چه چیزی می تواند جانشین آن شود؟ این سؤال طلایی است که در طول تاریخ به انسان های خلاق و مبتکر کمک کرده است که در کسب انرژی و سوخت این امر واضح است که هیزم، زغال سنگ، گازوئیل، نفت، بنزین، اتم و نور خورشید و ... معنای جانشینی را برای ما توضیح می دهد.

استاد می تواند با موضوعات متفاوت درسی این الگو را در کلاس پیاده کند.

* سؤال های ترکیب کردن

چه مواردی را می توان به هم ترکیب کرد تا نتیجه ای بهتر گرفت. مثلاً ترکیب ساعت با خودکار و ترکیب ضبط با رادیو ترکیب یک کالا با بو، صدا، نور و رنگ. توجه به موضوع ترکیب کردن باعث شده بشر به خیلی از اختراعات برسد. مثلاً از ترکیب رنگ با اشکال زیبا و پشم می توان به فرش زیبایی رسید.

* سؤال های سازگاری

یافتن راهی برای سازگار کردن و راحت نمودن کاری مثلاً برای علاقمند کردن و توجه افراد در مورد خرید کالا چه امری باید انجام داد؟ می توان زیبایی چیدن اجناس را یکی از آن موارد دانست.

* سؤال های بزرگ سازی

چگونه می توان یک کار را جلوه داد یکی از آن موارد بزرگ کردن آن کالا است.

* سؤال های حذف کردنی

چه چیزی را می توان از مسایل و کارها حذف کرد تا زودتر به هدف رسید؟ مثلاً حذف سیم از تلفن و میکروفن، چه درس هایی قابل ادغام و حذف است؟

* سؤال های معکوس سازی

اگر یک چیزی را بر عکس کنیم چه اتفاقی می افتد. مثلاً بجای اینکه بیمار به سوی پزشک برود پزشک به سوی بیمار برود.

اگر بجای جمله بعد از فروش پس گرفته نمی شود، بنویسیم پس گرفته می شود چه اتفاقی می افتد؟

بنابراین اساتید و معلمان می توانند با بهره گیری از انواع سؤال ها، اندیشه دانشجویان را به صورت دو گامی که بیان شد به سمت اندیشه محوری راهنمایی نمایند.

نتیجه گیری:

همه اختراعات و اکتشافات بشر و علومى که بشر به دست آورده است مرهون حس جستجوگرى و پرسش گرى انسان مى باشد.

آدمى بواسطه این حس پرسش گرى تا حدى به علوم زمينى و علوم آسمانى راه یافته است و به خاطر این قدرت توانسته است آن ها را به تسخير خود درآورد. اگرچه نیازهای زندگی مانند دفع سرما و گرما و دفع انواع مرض ها و جنگ ها و نیازهای

دیگر تا حدی بشر را در تکاپوی جستجوگری وا داشته است، اما در طول تاریخ ثابت شده است که با وجود تنهایی این حس در آدمی، انسان نمی تواند به علوم مختلف دست رسی پیدا کند. بلکه بشر باید در یک مدرسه و آزمایشگاهی ساعت ها به تعلیم و تفکر مشغول باشد تا با تکاپوی بیش تر و با استفاده از اساتید مربوطه به تعمق و تفکر در علوم مختلف بپردازد تا در نهایت بتواند به ارتقای علمی رسیده و در ادامه زمین و آسمان را به تسخیر خود درآورد.

به عبارت دیگر قبل از وقوع هر حادثه به جواب مسایل و سؤال های مورد نیاز با تفکر و تأمل پی ببرد.

شهید مطهری می فرماید:

«معلم باید نتایج سودمند مسایل دقیق و نکات پیچیده و ناآشنا را برای یاران و شاگردان خود مطرح سازد و از آن ها درخواست پاسخ نماید و با طرح این قواید و نتایج مسایل و نکات مذکور قدرت درک آن ها را بیازماید تا ضمن آن فضل و معلومات افراد و شاگرد و برجسته نیز نمودار گردد».

دکتر شعبانی در کتاب فنون تدریس بیان داشته است:

«استفاده از روش پرسش های پیگیر سبب می شود که دانشجو به تدریج به سطوح بالاتر یادگیری برسد. پرسش های پیگیر دانشجو را یاری می دهد تا پرسش های خود را روشن تر، صحیح تر، دقیق تر و عمیق تر بیان کند. این فن به روش سقراط شباهت دارد».

بنابراین اساتید می توانند برای انجام این رسالت مهم از ابزار فطری پرسش گری در ارتقای اندیشه محوری بهره ببرند تا در نهایت امر، دانشگاه های ما محل صدور اندیشه های توانا در هر رشته باشند تا اجتماع به واسطه آن ها بتواند به راحتی به حل مشکلات برسد و همچنین به آسایش بیش تر در زندگی نایل آید. البته سیستم آموزش هم باید در این رابطه قدم های بلندتری از قبیل اصلاح متون و همچنین با آموزش اساتید و دانشجویان و با پشتیبانی اداری و آموزشی علمی بردارد تا این شیوه در

دانشگاه ها و مدارس جای پای عمیق تری پیدا نمایند تا با پاری خداوند، اساتید در اجرای این شیوه سوال و جواب بتوانند. نظام آموزشی را به سمت اندیشه ای پیش تر متحول نمایند.

مناجم							
-------	--	--	--	--	--	--	--

- ۱- قرآن کریم
- ۲- شعبانی حسن؛ مهارت های آموزشی؛ نشر سمت
- ۳- مطهری، مرتضی؛ فطرت؛ نشر صدرا
- ۴- صفوی، امان الله؛ کلیات روش ها و فنون تدریس؛ نشر معاصر
- ۵- الحسینی، شبیه؛ های تدریس حوزه علمیه؛ نشر حوزه علمیه
- ۶- مجلسی، محمد باقر؛ بحار الانوار؛ نشر حوزه
- ۷- مطهری، مرتضی؛ تعلیم و تربیت در اسلام؛ نشر صدرا
- ۸- سیف، محمد؛ ویژگی های آدمی و یادگیری آموزشگاهی؛ نشر ایران
- ۹- مطهری، مرتضی؛ ده گفتار؛ نشر صدرا
- ۱۰- احمدیه، ملک سیما؛ روانشناسی پرورش استعداد؛ نشر سلعاس
- ۱۱- مطهری، مرتضی؛ آشنایی با علوم اسلامی؛ نشر صدرا
- ۱۲- مطهری، مرتضی؛ شرح مبسوط منظومه؛ نشر صدرا
- ۱۳- داوری، آرمان؛ مقاله روش تدریس؛ نشریه موفقیت
- ۱۴- حجتی؛ آداب تعلیم و تربیت در اسلام؛ نشر فرهنگ اسلامی